
<https://doi.org/10.15407/fd2021.02.037>
УДК 171

Тарас ЛЮТИЙ, доктор філософських наук, професор кафедри філософії та релігієзнавства Національного університету «Києво-Могилянська академія», старший науковий співробітник відділу філософської антропології Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, 02000, Київ, Трьохсвятительська, 4
lyuty.taras@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0381-6916>

ПОЕТКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗМАГАНЬ (НІЦШЕАНСЬКІ МОТИВИ У ДРАМАХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ)

У статті розглядаються індивідуалістичні прояви героїв поетичних драм Лесі Українки. Основний акцент робиться на протистоянні між сильною особистістю та пасивним натовпом. Автор проводить паралелі між індивідуалізмом Фридриха Ніцше та Лесі Українки. Показано, як українська поетка конструює власні засоби індивідуалізму, що попри все є близькими до ніцшеанських: антихристиянство, воля до могутності, прийняття долі, самоперевершення тощо. Основна відмінність між двома мислителями полягає в тому, що виразниками ідей Лесі Українки є сильні типи жіноцтва.

Ключові слова: індивідуалізм, ніцшеанство, сильний і пасивний типи особистості.

Словами, які винесено в заголовок, 1919 року Микола Зеров характеризує Лесю Українку з нагоди видання зібрання її творів, принагідно зазначаючи, що ім'я поетки тепер уже напевно перетворилося на символ засвоєння українською літературою європейських смислів [Зеров, 2003а: сс. 272, 276]. Проте до цього варто додати дещо ще: найкраще ці смисли простежуємо в драмах письменниці, які вважатимемо підходами до розкриття шпарких екзистенційних надривів усередині особистості. Такі надсади раз у раз підштовхують деяких Лесиних героїв до непростих, але непохитних дій¹. Або, як сказав Микола Євшан: «Рішуче не можна тих творів *тільки* читати, і не чути їх задушевних стремлінь та покликів...» [Євшан, 1998а: с. 153]². Одне

---

¹ Написанню цієї статті передувала колонка в «Українському тижні», див.: [Лютий, 2021].

² В цьому тексті ми цитуємо дві різні статті Миколи Євшана з однаковою назвою «Леся Українка», які позначаємо [Євшан, 1998а] та [Євшан, 1998b].

Цитування: Лютий, Т. (2021). Поетка індивідуальних змагань (ніцшеанські мотиви у драмах Лесі Українки). *Філософська думка*, 2, 37–48. <https://doi.org/10.15407/fd2021.02.037>

слово, драми Лесі Українки дають змогу не лишень увиразнювати душевну організацію багатьох її персонажів, а нерідко й оприявнювати стимули самої авторки реалізовувати себе, щоби мати можливість уплинути на свій час. І знову процитуємо Зерова: «Справжнім “пафосом” її творчості було розв’язування загальнолюдських проблем і вічних колізій, найулюбленішою її сферою був світ ідей» [Зеров, 2003b: с. 410]. Звідси випливає, що Лесині переважно художні бачення завжди наповнювалися інтелектуальними змістами.

Взявши це до уваги, одразу ж почуваєшся заскоченим, адже на думку несамохить спадають окремі аналогії поміж поглядами двох у нас і донині вельми відомих сучасників — Фридриха Ніцше та Лесі Українки. Хоча, правду кажучи, сама Леся геть не схвалювала будь-які спроби знаходити в своїх творах абиякі елементи ніцшеанства³. Приміром, у листі до сестри вона до того шкодує про суттєво підірване здоров’я, що проводить сумні паралелі з творцем філософії надлюдини: «Прийдеться сказати à la Ніцше: “Мама, ich werde dumm!”⁴ Та нехай же він з великого ума зійшов, а я ж з якого?..» [Леся Українка, 2021: т. 12, с. 46]. А в листі до Ольги Кобилянської вона категорично відмежовується від нього: «я не поділяю Вашого нітчеанства, бо сей філософ ніколи не імпував мені яко філософ: його ідеал Uebetmensch’a, тієї “blonde Bestie”, якось не чарує мене. Його афорізми справді часом блискучі і гарні, але я не кохаюсь в афорізмах»⁵ [Леся Українка, 2021: т. 12, с. 213].

Але хай би там як цього не хотілося Лесі Українці, а вряди-годи суголосність обох авторів інколи просто годі зігнорувати. Йдеться зовсім не про те, що письменниця припускалася мимовільного використання концептів, які були властиві німецькому мислителю, а радше про наявність у її літературній рефлексії самобутніх, іноді навіть обернених Ніцшевому філософуванню, проте в підсумку все одно рівнобіжно потужних індивідуалістичних поривань. І тут доречно вкотре пристати до думки Зерова, особливо коли він помічає: «Я рішуче не можу погодитись з піднесеною в сучасній критиці кваліфікацією індивідуалізму Лесі Українки як “розпачливого”, а її “мрійництва” — як безпорадного... Її індивідуалізм — бурхливий протест проти кволості й дрімливості громадянства, проти його невільницького духу й пасивності...» [Зеров, 2003b: с. 416]. Власне, аж надто подібний індивідуалістичний дух нуртував у Ніцше. Отже, спробуймо його оприявнити далі, взоруючись на деякі драми письменниці.

Одначе перед тим зауважмо також і деякі аспекти їхньої біографічної спільності. Передовсім це стосується їхніх хвороб. Ще в юному віці Ніцше починає помічати перші ознаки своєї недуги, що згодом переросла в тривалі мігрени, болі в очах і нестерпну нудоту. Зокрема з цієї причини згодом йому довелося завершити кар’єру університетського професора й провади-

³ Про це згадується, зокрема, в розвідці з українського ніцшеанства, див.: [Лютий, 2011: с. 62].

⁴ Мамо, я стаю дурною! (нім.).

⁵ У цитатах зберігаємо особливості старої орфографії.

ти мандрований спосіб життя, шукаючи місця зі сприятливими для здоров'я теплими кліматичними умовами на півдні Європи, переважно в Італії та Франції⁶. Лесина хвороба теж уперше проявляється досить рано, в 11—12 років, а її лікування в дорослому віці так само потребувало теплого клімату, як-от італійська Рив'єра, й пошуку сприятливого курортного середовища. Недарма Іван Франко скаже про неї хрестоматійну фразу: «ця хора слабосила дівчина трохи чи не самотній чоловік на всю новочасну соборну Україну» (цит. за: [Зеров, 2003b: с. 394]). Зеров слушно наголошує, що в цьому випадку йдеться не так про Лесину чоловічу вдачу, як про мужність у латинському значенні «*virtu*», бо висловлювалася вона завжди все ж таки з позиції жінки [Зеров, 2003b: с. 396]. Втім, ні Фридрих Ніцше, ні Леся Українка, ніхто з них не опускає рук із приводу власного кепського стану. Звісно, розпачливі набіги часом траплялися в обох, проте обое розглядали свій стан як можливість самоперевершення.

Другою схожою рисою їхнього життя є неабияке поцінування обома митцями музики як сфери, що значно підсилювала сприйняття ідей, а надто ставала окремою складовою їх артикуляції. В «Сутінках ідолів» Ніцше, будиши мало не віртуозним виконавцем фортепіанних композицій і творцем різноманітних музичних творів, зазначав: «Як мало треба для щастя! Звук волинки. — Без музики життя було б помилкою» [Ніцше, 2020b: с. 94]. Те саме і в Лесі. Вона знала і запам'ятовувала не тільки народні мелодії. В переліку нот, які вона складала, збираючись їх придбати для власноручного виконання класичних музичних п'єс, згадано твори Бетговена, Шопена, Россіні, Гайдна, Мендельсона, Вагнера [Кисельов, 1968: с. 12]. В листі до Михайла Драгоманова від 6 грудня 1890 року вона нарікає: «Мені часом здається, що з мене вийшов би далеко кращий музикант, ніж поет, та тільки біда, що “натура утяла мені кепський жарт”⁷» [Леся Українка, 2021: т. 11, с. 216].

Третім моментом окресленої обопільної спорідненості треба вважати їхнє зачудування античністю як зародком численних історичних феноменів, що впливають на нас і дотепер. Ніцшеві книжки ця тема не полишала ніколи. У Лесиних поетичних драмах події теж зчаста розгортаються в Стародавньому світі: в Єгипті, Вавилоні, Елладі, Римі, Юдеї тощо. Як пояснив Євшан: «Індивідуальність авторки потребує тих же нових світів, епох і культур, для утвердження та сильнішого уgruntування свого могутнього ліризму...» [Євшан, 1998a: с. 154]. Нарешті, далеко не останнім, а тим паче і не найменш важливим чинником є притаманне їм обом намагання налаштувати оптику свого бачення крізь призму не тільки національної культури, а європейської.

Окинувши оком Українчині драми, легко віднайти низку таких подібностей. І почати треба хоча б із того, що взяти улюблену Ніцше давньогрецьку тему, зокрема її міфологічно-трагедійний аспект. У драматичній

⁶ Докладніше про Ніцшеву біографію й аналіз його філософії та спадку див.: [Лютий, 2016].

⁷ Тобто якби не туберкульоз лівої руки.

сцені «Іфігенія в Тавриді», що є частиною циклу «Кримські відгуки», Леся переосмислює прочитаний іще в дитинстві міф про долю доньки царя Агамемнона, яку греки офірували Артеміді, сподіваючись на успіх у троянській війні. Та попри те, що богиня рятує дівчину і переносить її в далекий край, у родині царівни починається справжній розбрат: батько гине від рук дружини за намовлянням її коханця, а тій, своєю чергою, мститься син Орест, а згодом і сам потерпає від Ериній, які насилають на нього шпаркі докори сумління⁸. Іфігенія дедалі частіше схиляється до актів самоствійного виявлення, що їх Ніцше⁹ позначає терміном «воля до могутності» (*der Wille zur Macht*), але не до сліпої покори вищим силам. А зрештою, вона приймає долю (в ніцшеанському контексті це любов до фатуму — «*amor fati*»), аби не зазнавати її ударів пасивно.

Навіщо ти мене, богине, врятувала,
В далеку чужину завела?
Кров еллінки була тобі потрібна, —
Щоб погасити гнів проти Еллади, —
Чому ж ти не дала пролити кров?
Візьми її, — вона твоя, богине!
Нехай вона не палить жил моїх!
[Леся Українка, 2021: т. 5, с. 195]

У поемі «Одержима» споглядаємо дещо подібну ситуацію до щойно наведеної. Готову до жертвності й водночас «одержиму духом» Міріам каменує натовп, оскільки вона наполегливо протистоїть рабській психології юрби та наважується вільно говорити із самим Месією. В оцьому зухвалому ставленні до християнства вгадуємо чітку критичну настанову¹⁰:

Месія
Не проклинай, вертається прокляття
На того, хто сказав його.
Міріам
Нехай!
Я знаю се, проклята я навіки,
бо я любить не вмю ворогів.
О, кожний тихий усміх фарисея
для мене гірш від скорпіона злого.
Мені бридка не так сама отрута,
як все оте гнучке, підступне тіло.
Я вся тремчу, коли його побачу.
В моїх очах я чую зброї полиск,

⁸ Див. про це в: [Іванова, 2011: с. 14—15].

⁹ До речі, Ніцше в різний спосіб звертався до образу Іфігенії. Приміром, у дитинстві в листуванні з матір'ю він просить ноти до музичного твору композитора Глюка на цю тему. Згодом у своїх творах згадує переробку Гете античної трагедії Еврипіда. Щоб у цьому переконатися, достатньо подивитися на результати пошуку за запитом «Iphigénie» у: [Nietzsche, 2009].

¹⁰ Докладніше див.: [Гундорова, 2011: с. 47, 53].

в моїх очах я чую зброї брязкіт.
Так я узброєна в свою ненависть,
як вартовий коло царської брами,
що радий вихопить на кожного свій меч,
хто тільки зле замислить на владаря.
[Леся Українка, 2021: т. 1, с. 130]

Вважають, що «Одержиму» написано в період, коли поетка в Мінську доглядала хворого на сухоти приятеля Сергія Мержинського, який був уже при останній дорозі. Описуючи свій напружений стан у листі до Франка, вона згадує про Долю: «але такий вже фатум над поетами, що мусять гукати на майданах і “прорицати аки одержими” в той час, коли б хотілося увійти від туги і замовкнути навіки» [Леся Українка, 2021: т. 1, с. 430]. Та якщо текст авторки з’явився в результаті напруги та неймовірного переживання, то в психологічному типі Міріам удається виявити щось на кшталт «ресентименту», одного з ключових концептів філософії Ніцше¹¹, бо вона сама зізнається в своїй ненависті до всіх довкола, себе та світу [Леся Українка, 2021: т. 1, с. 142]. Проте потрібно розрізняти злостивість реактивного стану, викликану незадоволеністю власною пасивністю, та ресентимент інстинкту невдоволеної маси людей. А отже, мотиви протистояння особи, яка спромоглася на індивідуальні прояви, стадній вдачі юрби продовжує написана в Сан-Ремо драматична поема «Вавилонський полон». Обидва твори, вочевидь, споріднені. В основі сюжету другої розповіді лежить трагедія єврейського народу, а ще вужче — знову-таки суперечка, але цього разу вже співця Елеазара з роздратованим натовпом. І саме собою напрошується ніцшеанське протиставлення «рабської» та «аристократичної» моралі¹². Співця ніскільки не поймає рабське обурення своїм підневільним станом, а тому він і закликає народ звільнитися й почати самовладне існування:

Гнітить нас ганьба тяжче від кайданів,
Гризе нас гірше, гіж залізні пута.
Терпіть кайдани — то несвітський сором,
Забуть їх, не розбивши, — гірший стид.
[Леся Українка, 2021: т. 1, с. 162]

Ця тема відлунує в інших творах. Так, пророчиця Тірца з драми «На руїнах», а це певною мірою продовження «Вавилонського полону», наслідуючи священний гін, просить не бідкатися за сплюндрованим Єрусалимом, а зарадити собі самостійно. Але коли це більшості таке могло б сподобатися?

¹¹ У «Генеалогії моралі» він пише: «Я лиш звертаю увагу на ту обставину, що якраз із духу озлобленості (Ressentiment) постав такий собі новий нюанс наукової справедливості (на користь ненависти, заздощів, неприязні, підозрливості, злопам’ятності, мстивості)» [Ніцше, 2002: с. 238].

¹² Пор.: «Скептичне ставлення до страждань — цей, по суті, один з аспектів шляхетної моралі — немалою мірою спричинилося до останнього великого бунту рабів» [Ніцше, 2002: с. 49].

Вона затято сперечається з юдейським співцем, уже далеко не таким завзя- тим індивідуалістом, як-от Елеазар, ба навіть навпаки — шукачем підтримки серед посполитого люду¹³. Проте героїні ніскільки не страшно наражатися на вигнання хоч і в безлюдну пустелю за свої зухвалі гасла. Подібно до Ніцшевого Заратустри, особливо коли той після запальної промови про надлюдину, зверненої до цілковито байдужого натовпу, розчаровано збирається усамітнитися¹⁴, вона, як і він, нагадує речницю майбутнього¹⁵, позаяк націлена на прийдешню славу нового царства. Тим часом співець тужить за минулою величчю свого краю, а його сумна пісня посеред руїни виказує скорше смиренність до свого підневільного стану, дедалі більше перетворюючись на тріумфальну звістку про близьку смерть, а не символ самоствердження. Тірцу, як і Заратустру, нітрохи не лякають звинувачення в безумстві чи скоєнні злочину¹⁶. Тому вона спокійно кидає у вічі пристосуванцям:

Сліпі! Нещасні! Чи не видко вам,
що саме час настав справдити слово
Ісаїї-пророка? Вже пора,
щоб лев з ягням як браття поєднались.
Іудин лев нехай шакалів душить,
а не займа господнюю отару.
[Леся Українка, 2021: т. 1, с. 177]

Так і неофітові-рабові з драми «В катакомбах» невтямки, чому християнське проповідування любові постійно змушує повертатися до покірливості, якщо не кесареві, то Богові. Та коли вже йдеться про Царство Боже, думає собі раб-неофіт, то в ньому не мало би бути «ні пана, ні раба». Але йому зусібич ненастанно торочать про покору, хоча він очікує повстання [Зеров, 2003а: с. 270]. Застосувавши ніцшеанську інтерпретацію, варто було б запитати, чи неофіт здатен спочатку позбутися рабської моралі, щоби самостійно здобути визволення без простого долучення до рятівної релігійної доктрини. В листі Агатангелу Кримському, якому власне і присвячено твір, Українка викладає свою візію християнства, зрештою не таку вже й далеку від Ніцшевої: «В найдавніших пам'ятниках, в “подіях апостольських”, в листах ап[остола] Павла, в автентичних фрагментах галілейської пропаганди я бачу зерно сього рабського духа, сього вузькосердого квієтизма політичного, що так розбуявся де-далі в християнстві» [Леся Українка, 2021: т. 1, сс. 490–491]. Тому Лесине неприйняття кволої релігійності неабияк пере-

¹³ Детальніший аналіз подано в: [Галета, 2011: с. 103–105, 107–108]

¹⁴ Наприклад: «І юрба раділа, і всі прицмокували язиками. Та Заратустрі стало сумно, і сказав він до серця свого: Вони не розуміють мене — моє слово не для їхніх вух» [Ніцше, 1993: с. 17].

¹⁵ Тут окремо можна бодай згадати Ніцшеву філософію майбутнього і Заратустру — її пророка.

¹⁶ «І як мене покине колись моя мудрість, — ох, як любить вона відлітати! — то нехай тоді й гордість відлетить разом із глупотою!» [Ніцше, 1993: с. 24].

гукується з критикою християнської покірливості у Ніцше¹⁷, адже останній спирається не на «аморалізм», як іноді це потлумачують, тобто на заперечення моралі, а на «імморалізм», або ж перегляд моральних засад: «Імморалістові належить дбати про те, щоб не розбещувати невинність; я маю на увазі ослів і перестарків обох статей, які нічого не мають від життя, крім своєї цноти...» [Ніцше, 2020: с. 268]. Проте неофіт-раб вигукує:

Але нашо маєм
ще самохіть у ярма запрягатись
та двигати хрести по власній волі,
коли вже й так намучила неволя?
Намулили нам ярма та хрести
і шию, й душу, аж терпіть несила!
Я не за тим прийшов до вас у церкву,
щоб ярем та хрестів нових шукати.
Ні, я прийшов сюди шукати волі,
Бо сказано ж: ні пана, ні раба.
[Леся Українка, 2021: т. 1, с. 242]

Зеров знаходить часті згадування в драмах Лесі Українки прометеїзму. До речі, Прометей вподобав собі й Ніцше. Недарма, крім численних згадок у тексті, графічне зображення цього титана подано у першому виданні «Народження трагедії». Раб-неофіт так само ступає прометеївським шляхом бунту та гордовитої індивідуальності. Прометеїзмом проймаються й Іфігенія з Кассандрою. Ним наснажена і драма «У пущі». Контекст конфлікту, власне кажучи, змінюється мало, а Зеров досить точно захоплює його інваріант, який кочує від драми до драми: людська особистість завжди постає діяльною і справедливою, а маса переважно лінивою та винною. Хіба що тепер події розгортаються на американському континенті початку XVII сторіччя посеред вигнанців з Англії — кальвіністів. У відроджену християнську громаду пуритан прибуває скульптор Ричард Айрон, обізнаний у античному мистецтві. Та виявляється, що навіть його близькому оточенню немає зовсім ніякого діла до якихось поганських витворів [Зеров, 2003а: с. 271–272]. Отже, хоч би з яким реформаторським духом пов'язували протестантство, воно ніяк не вільне від консерватизму. Принагідно скажемо, що Ніцше теж оцінює протестантизм як зраду ренесансного індивідуалізму¹⁸.

¹⁷ Наведемо бодай одну цитату з Ніцшевого «Антихриста»: «Будь-яка віра — це лише прояв знеособлення і самовідчуження... Зважте, настільки загалові потрібен регулятор, який би кожного зв'язував і зміцнював зовні; що примус — це найдосконаліше рабство» [Ніцше, 1993: с. 398].

¹⁸ «Ренесанс володів такими позитивними силами, які в нашій попередній модерній культурі ще навіть не набули властивої їм могутності... На цьому тлі Реформація німців виглядає енергійним протестом відсталих умів, які ще в жодному випадку не наситилися світобаченням Середньовіччя, і тому ознаки його занепаду, це надзвичайне зміління і озовнішення релігійного життя, вони сприймали не з радістю, як варто було б, а з глибоким незадоволенням» [Ніцше, 2012: с. 216].

Бунтівне начало вчергове бачимо й у «Кассандрі» (повторне звертання до давньогрецького міфологічного сюжету). Героїня твору ніколи не змовчує про свої провидіння, але всім на те байдуже. Як і решта розглядуваних тут Українчиних образів, вона протиставляє себе іншим. Виснажена видіннями, що радше надокучають їй, а не дають змогу самовиражатися, жриця-пророчиця готова сміливо кинути виклик бодай Аполлонові, бажаючи врешті-решт позбутися свого дару-покарання, аби тільки стати звичайною людиною:

Колись була пророчиця Кассандра, —
вона згоріла на пожежі в Трої,
слова її пророчі спопеліли,
і вітер їх розніс ген-ген по морю...
Се іскорка одна була запала
сюди у серце простої рабині,
спалахнула на хвилику та й погасла...
Тепер нема нічого від Кассандри.
Царице, загадай мені роботу, —
я вмю все, окрім пророкування.
[Леся Українка, 2021: т. 2, сс. 97—98]

У Євшановому зображенні Лесині індивідуалістки постали як трагічно-самотні творчині, спроможні дати сміливу відповідь бодай і на насильство, навіть коли людський тлум визнає їхні пророцтва та готовий боготворити. Затим образи сильних жінок ще сильніше увиразнюються й ушляхетнюються. «Той аристократизм Лесі Українки і її віддалення від нашого щирого громадського життя — се не втеча... Її, переважно античні і чужі, теми, особливо в останні роки, не відчужували від України; вглиблюючись в душу старинного грека чи гебрея, вона думала про Україну...» [Євшан, 1998а: сс. 156—157; Євшан, 1998b: с. 160]. Так, у «Боярині» Леся вже не міркує від імені міфологічних персонажів, а намагається оцінити українські історичні реалії¹⁹. Якщо Ніцше вибудовує критику нових імперських реалій Німеччини на чолі з Отто фон Бісмарком, оскільки помічає в них непевність німецької культури²⁰, то Леся намагалася протистояти панівному на той час історичному дискурсові, згідно з яким Україна буцімто знайшла собі належне місце в Російській імперії. Потрапляння до Москви козацької доньки Оксани з чоловіком, який подався на службу цареві, розгортає контраст між двома світами культури. Безправ'я жінки, хай вона тепер і вельможна пані, доповнюють розмисли про те, якої межі сягає людська здатність іти на компроміс, аби цілковито не втратити гідності:

А я дивую, ти з яким лицем
збираєшся з'явитись на Вкраїні!
Сидів-сидів у запічку московським,

¹⁹ Див., приміром, статтю: [Панченко, 2011].

²⁰ «Коли я думаю про німецького філософа, якого найбільше читають, німецького музиканта, якого найбільше слухають, і німецького державця, якого найбільше поважають, мушу визнати: німцям, цьому народові *безумовних* почуттів, сьогодні стає на правду гірко, і саме через їхніх власних великих мужів» [Ніцше, 2018: с. 295].

поки лилася кров, поки змагання
велось за життя там на Україні, —
тепер, як «втихомирилось», ти їдеш
того ясного сонця заживати,
що не дістали руки загребуші,
та гаєм недопаленим втішатись.
На пожарині хочеш подивитись,
чи там широко розлилися ріки
від сліз та крові?..
[Леся Українка, 2021: т. 3, с. 235]

А от прикладом того, як у межах української культури осмислюють ключові для європейської літератури сюжети, є драма «Камінний господар». Українка тут не просто демаскує патріархальну систему з популярною ідеологією «донжуанства», а демонструє нездатність удаваного супермена²¹ бодай на індивідуальний учинок, оскільки все його існування залежить від маніпулювання жінками²². На думку Зерова, згідно з легендами, дон Жуан є втіленням великого грішника, що гине від руки Командора чи спокутує гріхи в монастирі. В драмі Лесі Українки він — позбавлений прав гранда вигнанець короля, що водить дружбу з піратами та потурає своїм забаганкам. На дівочому балу він закохується в донну Анну. Вбивши командора, дон Жуан схиляється до плану донни Анни стати на місце її чоловіка. Та примірявши плащ Командора, він бачить у дзеркалі камінну статую вбитого. Такою є його кара за зраду собі [Зеров, 2003а: сс. 272–273]. У листуванні з Агатангелом Кримським Українка вивела формулу ідеї свого твору: «перемога камінного, консервативного принципу, втіленого в Командорі, над роздвоєною душею гордої, егоїстичної жінки донни Анни, а через неї і над дон Жуаном, “лицарем волі”» [Леся Українка, 2021: т. 4, с. 278]. В словах героїні звучать мало не ніцшеанські тези про «волю до могутності», особливо, коли вона каже дон Жуану, що «нема без влади волі» [Леся Українка, 2021: т. 4, с. 145].

Якщо, нарешті, спробувати підсумувати Лесин індивідуалізм, то ніхто це не зробив краще за Євшана, який окреслює його цілком по-ніцшеанськи, як протест «проти тупоумства та ослимачення», як «протест проти “всесвітньої нікчемности”», проти сірої буденщини, *проти невірництва...* До того стремитися мусить передовсім кожда одиниця як така. І виховання одиниць являється найбільшим завданням життєвим, найвищою цілею! Перший клич індивідуалізму у Лесі Українки, його характерна риса — це вироблювати і плекати в собі нові органи, здібні до прийняття вищої правди в житті, вищого ідеалу!.. Боротьба з самим собою найтяжча: треба, одначе, побороти себе,

²¹ Ніцше, як і пізніше Леся Українка, не бачить у донжуанстві нічого надлюдського: «Дон Жуан пізнання: його не відкрив ані жоден філософ, ані жоден поет. Йому бракує любові до речей, які він пізнає, але він сміливо й охоче насолоджується полюванням та інтригами пізнання» [Ніцше, 2018: с. 494].

²² Натомість індивідуалізм є характеристикою донни Анни, див.: [Веретельник, 2011: с. 820–821].

опанувати дикий елемент в своїй природі — стати понад фатумом!» [Євшан, 1998а: сс. 155, 157, 159].

Насамкінець зазначимо, що про індивідуалізм у творах Лесі Українки заговорили ще за її життя, а ще більше одразу після смерті. Іван Франко вважає, що індивідуальність поетки давала змогу зворушувати читача, підносячи його до світу ідей, а не просто ознайомлюючи з новими тенденціями [Франко, 1898]. Михайло Драй-Хмара, покликаючись на Дмитра Донцова, заперечує його визначення Лесиної поезії як «крайнього індивідуалізму» західного штибу, натомість вичитує в ньому замість деструкції — альтруїзм і спрямування на перевершення себе [Драй-Хмара, 1926]. Леонід Підгайний убачає в індивідуалізмі як такому розбудову сильної особистості, але в Лесиному знаходить потужний соціальний компонент, приправлений перевагою жіночності над чоловічими рисами [Підгайний, 1929]. Микола Зеров, навпаки, показує спорідненість її індивідуалізму з європейським — Байроновим, Ібсеновим, Ніцшевим, а щодо філософського впливу, то він у неї набуває вигляду поєднання марксизму з ніцшеанством. Якщо ж виокремлювати саме ніцшеанські мотиви, то в її творах вони ввібрали антихристиянство та язичницький культ природи. До речі, останній елемент якнайкраще проявлено в «Лісовій пісні»²³ [Зеров, 2003b: сс. 410–412].

Та, погодьмося, принципова своєрідність Українчиного індивідуалізму не зводиться тільки до цього. Головна його особливість полягає в тому, що виразні образи сильних жінок, які мало не програмно заявлені у Лесиних драмах, не виявляють випадкові неадекватні перекося соціального буття, а показують усю драматичність людської особистості. Адже повноцінне існування жінки в світі залежить від зусилля самореалізації та захисту своєї ролі дійового суб'єкта.

ДЖЕРЕЛА

- Веретельник, Р. (2011). Боротьба з легендою: «Камінний господар». У: *Леся Українка. Драми та інтерпретації* (сс. 813–824). Київ: Книга.
- Галета, О. (2011). Леся Українка, На руїнах. Дві розв'язки до одної драми. У: *Леся Українка. Драми та інтерпретації* (сс. 103–110). Київ: Книга.
- Гундорова, Т. (2011). «Одержима» Лесі Українки: любов до смерті (Liebestod). У: *Леся Українка. Драми та інтерпретації* (сс. 44–54). Київ: Книга.
- Драй-Хмара, М. (1926). *Леся Українка: життя й творчість*. Отримано з: <https://www.1-ukrainka.name/uk/Studies/1926DrajXmara/Creativity/Individualism.html>
- Євшан, М. (1998а). Леся Українка. У: М. Євшан, *Критика. Літературознавство. Естетика* (сс. 153–159). Київ: Основи.
- Євшан, М. (1998б). Леся Українка. У: М. Євшан, *Критика. Літературознавство. Естетика* (сс. 160–163). Київ: Основи.
- Зеров, М. (2003а). Леся Українка. З нагоди нового видання творів. У: М. Зеров, *Українське письменство* (сс. 266–274). Київ: Основи.

²³ У статті розглянуто не всі, а лише нарочиті аспекти спорідненості між Ніцшевим і Українчиным індивідуалізмом. А відтак певні драми письменниці залишилися поза увагою.

- Зеров, М. (2003b). Леся Українка. Критично-біографічний нарис. У: М. Зеров, *Українське письменство* (сс. 383–416). Київ: Основи.
- Іванова, Н. (2011). Спадок Прометея У: *Леся Українка. Драми та інтерпретації* (сс. 13–20). Київ: Книга.
- Кисельов, Г. (1968). *Сім струн серця (Музика в житті і творчості Лесі Українки)*. Київ: Музична Україна.
- Леся Українка (2021). *Повне академічне зібрання творів: у 14 томах*. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки.
- Лютий, Т. (2011). Українське ніцшеанство. *Наукові записки НаУКМА*, 115, 60–66.
- Лютий, Т. (2016). Ніцше. *Самоперевершення*. Київ: Темпора.
- Лютий, Т. (2021). Драматичний індивідуалізм. *Український тиждень*. Отримано з: <https://tyzhden.ua/Columns/50/251489>
- Ніцше, Ф. (1993). *Так казав Заратустра. Жадання влади*. Київ: Основи, Дніпро.
- Ніцше, Ф. (2002). *По той бік добра і зла. Генеалогія моралі*. Львів: Літопис.
- Ніцше, Ф. (2012). *Людське, надто людське. Книга для вільних умів*. Львів: Астролябія.
- Ніцше, Ф. (2018). *Ранкова зоря. Думки про моральні передсуди*. Київ: Темпора.
- Ніцше, Ф. (2020). *Шопенгауер як вихователь. Сутінки ідолів*. Харків: Фоліо.
- Панченко, В. (2011). Кров та іржа. У: *Леся Українка. Драми та інтерпретації* (сс. 528–534). Київ: Книга.
- Підгайний, Л. (1929). *Леся Українка*. Отримано з: <https://www.l-ukrainka.name/uk/Studies/1929Pidgajnyj/17.html>
- Франко, І. (1898). *Леся Українка*. Отримано з: <https://www.i-franko.name/uk/LitCriticism/1898/LesjaUkrainka/3IdejnistITendencijnistPoeziji.html>
- Nietzsche, F. (2009). *Digitale Kritische Gesamtausgabe. Werke und Briefe*. [Auf der Grundlage der Kritischen Gesamtausgabe Werke, herausgegeben von Giorgio Colli und Mazzino Montinari. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1967ff.; Nietzsche Briefwechsel Kritische Gesamtausgabe, herausgegeben von Paolo D'Iorio Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1975ff.] Retrieved from: <http://www.nietzschesource.org>

Одержано 26.04.2021

REFERENCES

- Drai-Khmara, M. (1926). *Lesia Ukrainka: Life and Work* [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://www.l-ukrainka.name/uk/Studies/1926DrajXmara/Creativity/Individualism.html> [=Драй-Хмара 1926]
- Franko, I. (1898). *Lesia Ukrainka* [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://www.i-franko.name/uk/LitCriticism/1898/LesjaUkrainka/3IdejnistITendencijnistPoeziji.html> [=Франко 1898]
- Haleta, O. (2011). Lesia Ukrainka, “Na ruinakh”. Two Solutions to One Drama. [In Ukrainian]. In: *Lesia Ukrainka. Drama and Interpretation* (pp. 103–110). Kyiv: Knyha. [=Галета 2011]
- Hundorova, T. (2011). Lesia Ukrainka’s “Obsessed”: Love to Death (Liebestod) (pp. 44–54) [In Ukrainian]. In: *Lesia Ukrainka. Drama and Interpretation*. Kyiv: Knyha. [=Гундорова 2011]
- Ivanova, N. (2011). The Legacy of Prometheus (pp. 13–20). [In Ukrainian]. In: *Lesia Ukrainka. Drama and Interpretation*. Kyiv: Knyha. [=Іванова 2011]
- Kyseliyov, G. (1968). *Seven Strings of the Heart (Music in the Life and Work of Lesia Ukrainka)* [In Ukrainian]. Kyiv: Musical Ukraine. [=Кисельов 1968]
- Lesia Ukrainka (2021). *Complete Academic Collection of Works: in 14 volumes* [In Ukrainian]. Lutsk: Lesia Ukrainka Volyn National University. [=Леся Українка 2021]
- Lyuty, T. (2011). Ukrainian Nietzscheanism (pp. 60–66). [In Ukrainian]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Vol. 115: Philosophy and Religious Studies*. [=Лютий 2011]
- Lyuty, T. (2016). *Nietzsche. Self-overcoming* [In Ukrainian]. Kyiv: Tempora. [=Лютий 2016]
- Lyuty, T. (2021). Dramatic individualism [In Ukrainian]. *Ukrainskyi tyzhden*. Retrieved from: <https://tyzhden.ua/Columns/50/251489> [=Лютий 2021]

- Nietzsche, F. (1993). *Thus Spoke Zarathustra. The will to power* [In Ukrainian]. Kyiv: Osnovy, Dnipro. [=Ніцше 1993]
- Nietzsche, F. (2002). *Beyond the Good and Evil. Genealogy of morality* [In Ukrainian]. Lviv: Litopys. [=Ніцше 2002]
- Nietzsche, F. (2009). *Digitale Kritische Gesamtausgabe. Werke und Briefe*. [Auf der Grundlage der Kritischen Gesamtausgabe Werke, herausgegeben von Giorgio Colli und Mazzino Montinari. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1967ff.; Nietzsche Briefwechsel Kritische Gesamtausgabe, herausgegeben von Paolo D'Iorio Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1975ff.] Retrieved from: <http://www.nietzschesource.org>
- Nietzsche, F. (2012). *Human, All-Too Human. A Book for Free Spirits* [In Ukrainian]. Lviv: Astrolia. [=Ніцше 2012]
- Nietzsche, F. (2018). *Dawn. Thoughts on Moral Prejudice* [In Ukrainian]. Kyiv: Tempora. [=Ніцше 2018]
- Nietzsche, F. (2020). *Schopenhauer as Educator. Twilight of the Idols* [In Ukrainian]. Kharkiv: Folio. [=Ніцше 2020]
- Panchenko, V. (2011). Blood and Rust (pp. 528–534). [In Ukrainian]. In: *Lesia Ukrainka. Drama and Interpretation*. Kyiv: Knyha. [=Панченко 2011]
- Pidhainy, L. (1929). *Lesia Ukrainka* [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://www.l-ukrainka.name/uk/Studies/1929Pidgajnyj/17.html> [=Підгайний 1929]
- Veretelnik, R. (2011). Struggle with the Legend: “Kaminnyi Hospodar” (pp. 813–824). [In Ukrainian]. In: *Lesia Ukrainka. Drama and Interpretation*. Kyiv: Knyha. [=Веретельник 2011]
- Yevshan, M. (1998a). Lesia Ukrainka [In Ukrainian]. In: M. Yevshan, *Criticism. Literary Studies. Aesthetics* (pp. 153–159). Kyiv: Osnovy. [=Євшан 1998a]
- Yevshan, M. (1998b). Lesia Ukrainka [In Ukrainian]. In: M. Yevshan, *Criticism. Literary Studies. Aesthetics* (pp. 160–163). Kyiv: Osnovy. [=Євшан 1998b]
- Zerov, M. (2003a). Lesia Ukrainka. On the Occasion of the New Edition of Works (pp. 266–274). [In Ukrainian]. In: M. Zerov, *Ukrainian Literature*. Kyiv: Osnovy. [=Зеров 2003a]
- Zerov, M. (2003b). Lesia Ukrainka. Critical and Biographical Essay (pp. 383–416). [In Ukrainian]. In: M. Zerov, *Ukrainian Literature*. Kyiv: Osnovy. [=Зеров 2003b]

Received 26.04.2021

Taras Lyuty, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor at the Department of Philosophy and Religious studies, National University of Kyiv Mohyla academy, Senior Research Fellow at the Department of Philosophical Anthropology, H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, National Academy of Sciences of Ukraine, 4, Triokhsviatytska St., Kyiv, 02000
lyuty.taras@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0381-6916>

POETESS OF INDIVIDUAL COMPETITIONS (NIETZSCHEAN MOTIFS IN LESIA UKRAINKA'S DRAMAS)

The article examines the individualistic manifestations of the heroes of Lesia Ukrainka's poetic dramas. The key point is focused on the confrontation between a free personality and a passive mob. The author draws parallels between Friedrich Nietzsche's and Lesia Ukrainka's individualistic manifestations, and describes how the Ukrainian poetess creates her own accounts of individualism, which are close to Nietzscheanism: anti-Christianity, will to power, acceptance of destiny, self-overcoming, etc. The main difference between the two thinkers consists in Lesia Ukrainka's approach when her ideas are expressed by a strong type of woman.

Keywords: *individualism, Nietzscheanism, strong and passive personality types*